

Cabhair is cairdiúlacht i gcursaí airgid.

Más é sin atá ag teastáil uait, buail isteach sa bhainse de Bhanc na hÉireann is cóngaraí duit. Gheobhaidh tú chuile chabhair, is fáilte gheal. Banc na hÉireann. Beir bua i gcursaí baincéireachta.

Banc na hÉireann
An banc le do linn

Biseach

Lúnasa 1981

IRIS CHUMANN FORBARTHA CHOIS FHARRAIGE

Praghas 50p

////// MÍCHEÁL BREATHNACH ////

Tá leacht le nochtadh i mbliana ar láthair an tí, san áit ar rugadh Mike Mhicil Teada nó Mícheál Breathnach. Chuala mé caint ar Mícheál Breathnach ó bhí mé 'mo ghasúr óg ag muintir mo bhaile féin, baile fearainn an Locháin Bhig. Ní iontas mór é sin mar rugadh Mícheál ar an Lochán Beag, tuairim is chúig mhíle déag as Gaillimh, siar bóthar Chois Fharraige, ar an 16ú lá de Mheán Fómhair, 1881. Micil Teada a tugadh ar a athair agus Saile Ní Fhinneadh ar a mháthair. B'as an gceantar seo an bheirt acu.

Chaith Micil Teada tamall i Meiriocá ach is sa mbaile a phós sé. Ag plé le cladach agus garraí a chaith sé a shaol cosúil le chuile dhuine eile sa gceantar. Bhí ceathrar dearthár ag Mícheál — Patch, Seán, Cól, Joe agus ceathrar deirfiúr — Saile, Máire, Bríd agus Nóra. Ní mhaireann duine acu seo anois. Tá cuid dá sliocht sa gceantar — Paddy Mhatt Mac an Iomaire, as Cor na Rón, agus Pádraig Sheáinín Ó Tuairisg as an Lochán Beag.

Chuaigh Mícheál chuig Scoil Náisiúnta an Chnoic, Scoil Sailearna. Chaith sé chúig bliana déag sa scoil seo, na chúig bhliana deireannacha mar "Mhonitor" nó múinteoir cúnta.

Nuair a bhí sé ag obair mar mhonitor chuir sé fios ar leabhra go Bleá Cliath. Nuair a tháinig siad bhí páipéar timpeall orthu ar a raibh teanga aisteach mar a cheap Mícheál. Chuir sé ceist ar an múinteoir Mícheál Ó Maicín ar Gearmáinis, Gréigis nó Arabais í an teanga sin. Dúirt Ó Maicín gur Gaeilge í.

D'fhoghlaim Mícheál go díograiseach lena scríobh agus a léamh. Trí bliana ina dhiaidh sin ar an 29ú lá d'Iúil 1901 chuir sé isteach ar phost mar Rúnaí i gConradh na Gaeilge i Londain. Ar an 29ú lá de Mheán Fómhair 1901 d'imigh sé mar a thug sé féin níos deireanaí air, go "Cathair an Cheo".

I Londain bhí sé ag obair ag an gConradh ar

CLÚDACH: Leacht cuimhneacháin Mhíchil Bhreathnaigh.

feadh an lae. Bhíodh sé ag múineadh Gaeilge san oíche. Chomh maith leis sin, feicimid ó thuairiscí as Londain ar an gClaidheamh Solais go mbíodh sé ag glacadh páirt i ndrámáí, i gcoirmeacha ceoil, agus ag tabhairt léachtanna ar fud na cathrach. Deir Liam P. Ó Riain linn gur múinteoir, seanchaí, drámadóir, amhránaí, scéalaí, aithriseoir agus óráidí é Mícheál Breathnach.

Tar éis an méid sin ar fad bheith déanta aige bhíodh sé ina shuí go dtí an trí agus an ceathair ar maidin ag scríobh "Stair na hÉireann".

Sa mbliain 1905 fuair sé droch-bhabhta fliú. Ceapadh nach mairfeadh sé. Mhol na dochtúirí dhó tamall a chaitheamh ag Bournemouth — "Cois Fharraige Shasana" mar a thug sé féin air.

An Samhradh sin bunaíodh Coláiste Chonnacht i dTuar Mhic Éadaigh agus toghadh Mícheál mar Ard-Ollamh. Bhí Fraincis, Gearmáinis, Laidin agus beagán Rúisise ar eolas aige faoi seo. Chaith sé trí mhí sa mBeilg, sa bhFrainc agus sa nGearmáin ag déanamh staidéir ar mhodh múinte dhá-theangachas.

Chaith sé tamall san Eilbhéis i rith an Gheimhridh 1905/06 mar gheall ar a shláinte. Anseo a chríochnaigh sé an t-aistriúchán ar "Cnoc na nGabha". Sa mbliain 1906 fuair Mícheál post mar mhúinteoir Gaeilge i gColáiste Iarfhlaitha i dTuaim ach chlis a shláinte arís air agus thug sé an Eilbhéis air féin.

Tar éis sé mhí a chaitheamh ansin tháinig sé ar ais go Coláiste Chonnacht. Is cosúil go raibh a fhios aige nach mairfeadh sé i bhfad eile. Lá amháin ag bádóireacht ar Loch Measca lena chara Tomás Mac Domhnaill bhí Tomás ag caint faoi lá bainse an Bhreathnaigh. Dúirt Mícheál "Ní sheinnfear aon cheol pósta dhomsa go deo — ach ceol caointe mo bháis". Chum agus chas Tomás ceol a bháis do Mícheál ar an bpíob mhór ar Loch Measca an lá sin.

An lá céanna dúirt Mícheál "Thoghas féin m'uaigh tá dhá bhliain ó shin. Tá sé faoi

thaithneamh na gréine ó dheas, ar ardán álainn sa gCnoc, ar thaobh na farraige. Is aoibhinn liom bheith sínte in aice na trá, an áit a mbéad ag éisteacht go Lá an Luain le ologón na dtonn agus caoincheol brónach na mara”.

A Shaothar

Níl sé éasca a dhéanamh amach go cruinn céard a scríobh Mícheál mar cosúil le chuile Ghaeilgeoir eile ag tús an chéid seo bhain sé an-úsáid as ainmneacha cleite — Cois Fharraige, an Matal, an Sruthán Buí, Tulach a' Leathair, Bun a' tSrutha, agus mar sin. B'fhéidir nár scríobh sé cuimse mór ach níor thosaigh sé go dtí go raibh sé bliain agus fiche agus fuair sé bás nuair a bhí sé seacht mbliana fichhead, feictear dom gur mór a rinne sé.

Scríobh sé “Stair na hÉireann” i Londain. Tá trí chuid sa leabhar seo. Séard a chuir sé faoi inseacht scéalaíochtúil a thabhairt ar stair na hÉireann a bheadh feiliúnach do ghasúir scoile. Ní thugann sé a chuid foinnsí eolais dúinn taobh amuigh de “Foras Feasa ar Éirinn”. Is dóigh gurbh é seo an chéad leabhar staire a scríobhadh i nGaeilge go bhféadfadh páistí scoile é a úsáid agus ceapaim go mbeadh sé spéisiúil so-léite dóibh.

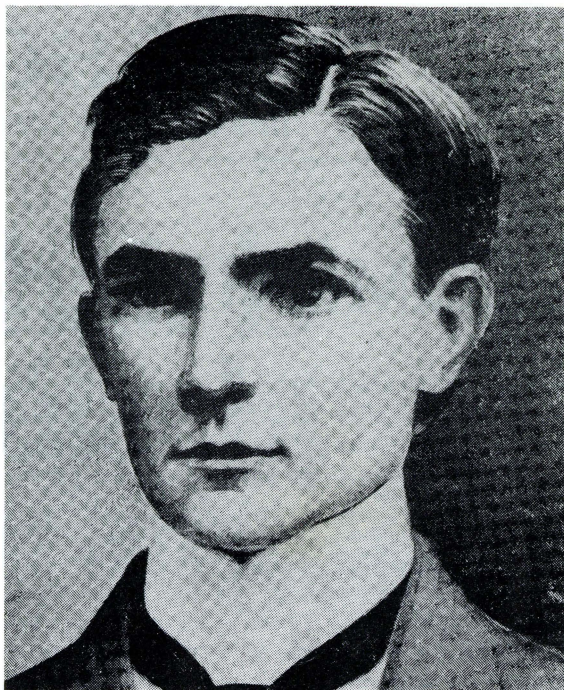
Bhí an-mheas ag Mícheál ar Charles Kickham agus seo ceann de na fáthanna ar aistrigh sé “Knocknagow” go Gaeilge. Thaithnigh an scéal leis freisin. Dúirt Mícheál i Réamhrá “Cnoc na nGabha” “Ba mhaith liom é a bheith cosúil le scéal Gaeilge as an nua, agus craiceann agus snas na Gaeilge a bheith air”.

Fanann sé an-ghar ar fad don leagan Béarla i dtús an leabhair ach ina dhiaidh sin féin níl aon Bhéarlachas aige, m.sh., “The kettle was just beginning to join its song to the song of the old linnet” go “Bhí an túlán ag cur a chraicinn de ar an tine”.

Tá Gaeilge Chois Fharraige na linne go soiléir ann — “Baineann sé as 'sna fásgaí”, “de mhaol a mhainge”, “dheamhán steár aige”, “céroch bean atáir a fháil” agus foclaí mar geampa, seaneire, spallaíocht, splíontaíocht, ciomach, spreangaide aige go fairsing.

Ag deireadh an leabhair cheapfa go raibh Mícheál ag éirí tuirseach den aistriúchán mar fágann sé go leor línte den leagan Béarla ar lár cé nach mbaineann siad ón scéal féin. Tugann Pádraig Mac Piarais moladh dó faoin aistriúchán seo.

Sé “Seilg Imeach na nAlp” an obair is mó a bhfuil trácht air ó Mícheál Breathnach. Foilsíodh é ar dtús ar an gClaidheamh Solais — ón 16ú Feabhra

Mícheál Breathnach

1907 go dtí an 13ú Aibreán 1907. Is cur síos é ar aon lá amháin a chaith Mícheál imeasc na nAlp. Cuireann sé síos ar na daoine a bhí ann, na rásaí ar an sneachta, na traincars agus na bob-sleigs. Tá an-chur síos aige ar an sneachta agus na cineálacha daoine a bhí bailithe le chéile.

“Bhí daoine móra ann agus daoine beaga ann, daoine ramhra agus daoine caite, daigéid theanna agus séaclaí claoite, béinneacha sé troithe go leith agus feithidí beaga bídeacha” agus mar sin de.

Bhí an leabhrán seo ar chlár na scoileanna náisiúnta sa gceantar ar feadh i bhfad. B'fhiú go mór do óige na háite é a léamh.

Taobh amuigh den Chlaidheamh Solais is mó a scríobh Mícheál ar an gConnachtach (iris mhíosúil a foilsíodh in Áth Luain ó Iúil 1907 go Bealtaine 1908) ná in aon iris eile. Tá mé beagnach cinnte go mba é Mícheál eagarthóir na hirise seo cé nach bhfuil sé ráite in aon áit. Ba iris dhá-theangach í a bhí ag plé le ábhair mar fhilíocht, oideachas, imirce, litríocht, tionsclaíocht, stair, cúrsaí reatha agus mar sin. Scríobh sé na heagarfhocail i nGaeilge agus seans maith i mBéarla freisin. Cháin sé an t-ól go mór. Chum sé píosa filíochta faoi, “Cumann Cosgtha an Óil”.

Tugann sé comhairle do mhúinteoirí agus do scríbhneoirí san iris seo. Molann sé do scríbhneoirí

a stíl féin a thoghadh agus gan a bheith ag aithris ar aon duine eile.

Dúirt sé nár thuig agus nach dtuigfidh Sasana cás na hÉireann go deo. “Ní bhainfear uaidh (Sean Buí) ach an rud nach féidir leis a dhiúltú”. Thuig sé go gcaithfí troid a dhéanamh ar son na tíre. Dúirt sé le Tomás Mac Domhnaill “Ní fhulaingeoidh na Gaeil an sclábhaíocht seo i gcónaí. Beidh ár agus cogadh in Éirinn arís”. Dúirt sé go gcaithfeadh Gaeil a bheith réidh le haghaidh an lae sin.

In Irisleabhar na Gaeilge agus an Claidheamh Solais tá píosaí aige faoi imirce, ceist na talún, Cogadh na mBoer agus píosaí seanchais agus scéalta.

Scríobh Mícheál filíocht freisin, an chuid is mó de ba píosaí bolscaireachta a bhí ann faoin nGaeilge agus faoi Éirinn. Tá eolas maith i gCois Fharraige ar “An Deoraí”.

“Mo chrá go n-éagfadh nach bhfuil mé in Éirinn”
“Ar bhánta féarach Oileán na Saoi”.

Scríobh sé píosa “Paidir na Máthar” faoi mháthair ag féachaint ar a leanbh óg, píosa faoi chara leis a bhris a chois i Sráid na Cathrach. Scríobh sé píosaí freisin faoi mhuintir a áite féin ach tá siad sin caillte anois. Tháinig an-fheabhas ar a chuid filíochta de réir a chéile. Is fearr go mór na píosaí pearsanta ná na píosaí bolscaireachta.

Mar sin is mór a rinne sé i gcúig nó sé de bhlianta. Ba scríbhneoir próis, stairí, bolscaire, múinteoir, aistritheoir, óráidí, aisteoir agus file é Mícheál Breathnach. Creidim nach raibh sé ach ag luí isteach ar cheird na scríbhneoireachta nuair a sciobadh chun siúil é.

Dúirt Pádraic Mac Piarais faoi taréis a bháis “Such patience. Such gentleness, combined with such firmness. Such eloquent variety of intonation. Such skilful mimicry. Such absolute mastery over all the teacher's art were his, that to be taught by him or to see him teach was in itself a training in all that is teaching ‘ideal and method’”.

Tá scríbhneoireacht Mhíchíl an-bhinn, an-deas, an-éadrom. Tá leaganacha cainte an-bhreá, an-nádúrtha aige. Tá an-tabhairt faoi deara agus grinneas ann. Ach níl an gearradh céanna, níl an scrúdú céanna ar intinn an duine, níl an leithneacht céanna téarmaí aige agus atá mar shampla ag Pádraig Ó Conaire, ach fuair Pádraig seans chun forbairt a dhéanamh, ní bhfuair Mícheál.

Ruaidhrí Ó Tuairisg

CAOINEADH MHÍCHÍL BHREATHNAIGH

*A Mhíchíl Bhreathnaigh, a chara dhílis,
Nach é an trua thú a dhul faoin bhfód.
Fear a bhí chomh measúil leat i lár na ndaoine,
Agus a fheabhas is dhéanfá rince is spóirt.*

*Shiúil tú Sasana is an Fhrainc thart timpeall,
Ag coinneáil na Seóiníní brúite fút,
Ach 'sí Éire gheanúil a bhris do chroíse,
Mar bhís go cinnte i do Ghael mór.*

*Chaill muid cara maith anois tá mé cinnte,
A bhíodh ar thúis na ndaoine ins gach baile mór,
Sé Mícheál Breathnach atá mé a' chaoineadh,
Is a Dhia cén t-ionadh mé a bheith faoi bhrón.*

*Anseo i gCois Fharraige sea a tógadh Mícheál,
Nach é an trua anois nach bhfuil sé beo,
Is a fheabhas is a throidfeadh sé ar son na tíre,
Is choinneódh sé an Chraoibhinn suas go deo.*

*Is i mbaile an Locháin Bhig sea ata'a mhuintir,
Tá a chuid deirfiúracha ann is iad faoi bhrón,
Tá a athair is a mháthair ann gach lá dhá chaoineadh
Ach beannacht Íosa le Mícheál Óg.*

*D'fhág sé an baile uainn le toil a ghaolta,
Is chuaigh sé anonn go Londain Mhór,
Mar shiúil is go ruaigfeadh sé Cineál Sheáin Bhuí as,
Mar b'olc iad a ndlíthe, mo chreach is mo bhrón.*

*Níor shiúil sé an talamh seo fear ní b'iontaí,
Ná a bhí chomh h-intliúil le Mícheál Óg,
Ach tháinig an bás air, céad faraoir dílis,
Agus aireoidh an tír seo é dhul faoin bhfód.*

*Ach anois a cháirde guígí le Mícheál bocht,
Mar bhí sé cinnte ina Ghael Mór,
Is fuair sé meas ins chuile thaobh tíre,
Agus go dtuga Íosa na grástaí dhó.*

Cóil Learaí Ó Feinneadha

Ba mhaith liom a chur in iúl nach tada de mo shaothar féin an píosa seo níos airde ná é a scríobh síos. Sé m'athair a chum é díreach tar éis bás Mhíchíl Bhreathnaigh. Ba colceathrar do Mhíchéal é agus cé go raibh cúig nó sé de bhlianta aoise ag Mícheál air, bhíodar ag éirí aníos in éineacht, iad

fíor cheanúil ar a chéile agus dílis dá réir nó gur chuir an gruagach gránna an bás eatorra.

Bhí an píosa seo, sílim, ar an gcéad phíosa a cumadh tar éis bháis Mhíchíl agus tá sé brónach. Ní hionadh gur ghoill bás Mhíchíl go smior is go smúsach ar m'athair mar gur chaill sé mar adeir sé féin, cara dílis.

Solas síorraí agus suaimhneas na bhFlaitheas go raibh aige.

EAS

*An t-eas ba dheise dá bhfaca mé riamh
Is é ag sníomh síos an sliabh
Ba bhreá liom fanacht ag breathnú ar feadh an lae.
Ach bhí orm dul abhaile le haghaidh an lae.
Ba bhreá liom codladh ann ó oíche go hoíche.
Is mé ag breathnú ar an eas sin choíche,
Nuair a dhúiseoinn ar maidin, 'bheith ag éisteacht leis fós,
Is é ag déanamh torann mar pháistí i gclós.*

Aoife Ní Mhuirí, (10 mbliana)
Cré Dhubh.

GAIRMSCOIL CHOLM CILLE 1956

Grúpa scoláirí agus múinteoirí de chuid Ghairmscoil Cholm Cille 1956. Ina suí i lár chun tosaigh tá Mícheál Mac Aodha, an Príomh-Oide agus Beirmí Bhreathnach, Múinteoir Tís.

Ar chiumhais na coille

An tAth. Máirtín Ó Loideáin, O.C.D.

Ar chiumhais na coille i gceann thóir an pharáiste a rugadh mé agus mo mhuintir romham. Ansiúd a tháinig mé in inmhe. Ionad mar sin ar bhruach abhann, le taobh coille, ar cholbhú sléibhe, téann sé i gcionn ort i ngan fhios duit más óg nó aosta tú. Bhí bochtanas ann agus géar-chall agus anró — cá bhfuil an áit ón ngeal-chathair siar nach raibh amhlaidh an tráth úd? Ach bhí follántas ann — aer úr na farraige ag déanamh a bhealaigh chun an tsléibhe agus leoithne anuas ó na tamhnaí ag castáil air ag Aill na Groigh ag béal an dorais againn, nó sin mar a cheapas. Éalaíonn torann agus diamhaireacht as coill. Áit aduain í. An cruthú, an beo, agus an bás ag carraíocht agus ag coimhlint le chéile inti ó éirí go fuineadh gréine. Géagáin na gcrann ag lubarnaíl faoi threifid an dúlra a chuireann beocht agus bíogacht iontu ó phréimh go duilleog. Scréach scáfar na corr-éisce agus é ar a theitheadh ón madra crainn, tafann giortach an tsionnaigh ag mealladh chuige a chéile, meábhaíl na gcat fiáin a bhfuil scéin iontu le dúil sa gcreach a mbeidh a gcrúba ann gan mhoill — sin agus na céadta corr agus mothú eile a ghníós áit bheo aduain de choill agus a chuaigh go minic idir mé agus néal. Thuigeas go hóg nuair a bhíodh athrú aimsire air: an raibh ceo ar an abhainn nó ar an sliabh; an raibh tóchar an chlárín glórach doicheallach; an raibh an faoileán ag teannadh amach go hOgúil agus go Loch Coirib; an dtáinig tuirse ar an smólach agus an ndeachaigh sé fhéin agus an chéirseach ina dtost le duifeann nó go bhfillle grian agus teas arís?

Bhí an choill chéanna foircthe le seanchas. Ag Clais Ruaidí Sáibhéara a gearradh na crainnte a chuir ceann agus doirse ar chuid mhaith tithe i

gCois Fharraige tá céad bliain agus tuilleadh ó shin ann. Aisti freisin a tháinig ábhar conra sular déanadh ar Ghaillimh soir le ornáid agus prás a ghreamú de chaoil-leaba an mharbháin.

Chonaiceas muintir Inis Meáin gona mbróga úrleathair ag baint glúnta currach sa gcoill sin againne agus gan ionam ach malrach. Thagadh muintir Dhuibhlinn as Contae an Chláir — na Muimhnigh a tugadh orthu — ag baint maidí rámha téagaracha a bhéarfadh dúshlán an lae mhóir amach ó Cheann Bóirne idir an mór-thír agus Inis Oirthear. Gaeilge a chloisfinn acu sin fré chéile agus ag muintir Bhaile Uí bhFiacháin chomh maith tráth a dtagaidís go dtí Céibh an Spidéil; thagadh cheana corr-uair, ag ceannacht móna nó máithreach uan.

I bParáiste an Chnoic a baisteadh mé. Is ann a chuas faoi láimh an easpaig freisin. Sin a raibh de bhaint agam leis. Sa Spidéal a chuas ar scoil, ar Aifreann, ar aonach, agus eile. Ins na bailte fearainn thart air — ón gCré Dhubh soir, abair — a bhí cáirde m'óige. Abair go raibh leathchois liom thar abhainn soir, mé i mo chineál Rí Séamas le leath-chois gallda agus leath-chois Gaelach. Sin tomhais oraibh cén chois a bhain leis an taobh thiar?

Ar an Áth Lín agus ó theach pobail an Chnoic a déanadh gach corp ón taobh s'againne a chur faoin bhfód i gCré na Cille. Thiar ansiúd atáid ag fuireacht leis an Aiséirí gidh gur i sean-reilig Chill Éinde sa Spidéal a hadhlacadh mo shean mhuintir. Shiúileas anuas an Bhuaille Árd agus thar Chloch na Scíthe le mo shean-mháthair, coiscéim fhada na trócaire, in aois seacht mbliana dom.

As an gcoill mhór agus a bhfuil thart uirthi agus sa seanchas atá ag brúctaíl aníos astu a fuinneadh